

דוד פלס

טיל מונחה

המונח טיל מונחה נתחדש לאחרונה¹ כשם לאותו נשק צבאי, הנקרא באנגלית guided missile, ואשר בעברית נהגו עד כה לקרוא לו קליע או קליע מונחה. מאחר שהמלה "קליע" כבר הייתה ידועה בציבור ומושרשת היטב בעיתונות, תמהו רבים: לשם מה השינוי? והיו שנחפזו ופנו במכתבים למערכות, ובהם חלקו על יצור חדש זה². ולא עוד אלא שאף אלה, שהשלימו עם המונח החדש, לא הבינוהו כהלכה והשתמשו בו שלא כראוי, כפי שיבואר לקמן.

אמנם כזה הוא גורלם של מלים ומונחים רבים, הנוצרים בבית היוצר והסופר, או הנקבעים על-ידי ועדות שמשימתן בכך;

1 חידוש זה נקבע בידי ועדה מוסמכת בהשתתפות נציגי האקדמיה ללשון העברית.

2 ראה למשל מכתבו של צ' המאירי ב"הארץ" מן 20 בפבר' ש"ו. עורכי "הארץ" האמינו לכל דבר שבמכתב — שכותבו אף לא השכיל להגדיר כראוי את המושגים שדן בהם — ובהשפעתו הסתייגו מן השימוש במונח טיל מונחה.

משגים הם צורתם כליל, לפעמים, כשהם חודרים לרשות הרבים, פושטים צורה ולובשים צורה.

הציבור בדרך כלל אינו טורח להקפיד על בל-תוסיף ובל-תגרע; להפך, נוטה הוא להוסיף גוון ולגרוע גוון, ויש שהמונח יוצא מתחת ידיו שונה לחלוטין ממה שנולד על האבניים. נביא כאן לדוגמה את המלה ירי, שנוצרה על-ידי ביאליק ז"ל כשם לירייה אחת בניגוד לשם ירייה, שהוא שם-הפעולה ושיכול לכלול בהוראתו יריות רבות. שיחק לה המזל למלה ירי, ומאן-דהוא מצא אותה בתרגום העברי של וילהלם טל והכניס אותה לשימוש. אך למעשה לא זכתה עד היום הוזה לא לשימוש מדויק ולא לשימוש אחיד, ורבים אומרים ירי, כשהם רוצים לציין בה יריות רבות דווקא כגון "ירי מטוח" וכדומה. ואצל בעלי תשבצים, למשל, נהוג להסביר ירי על-ידי מטח, אף-על-פי ש"מטח" הוא מה שנקרא בלועזית salvo או volley, כלומר מספר יריות הנורות בעת ובעונה אחת מכלי-ירייה אחדים, וזה דבר שונה לגמרי. אך לא בבעלי תשבץ אנו עוסקים כאן ולא מפיהם אנו חיים. אולם התופעה עצמה של שינוי משמעותן של מלים, ובייחוד של מלים מחודשות, כבר משכה את שימת לבם של רבים.

לפני כחצי שנה פרסם בנידון זה מר משה שרת מאמר ב"הארץ" בשם "מלים נפגעות", ובו הוא מביא דוגמאות נוספות לתופעה זו ממלים שחודשו בידי יחידים. אך לא נחמיץ את ההזדמנות שבאה לידנו לומר, שבדיעבד — ובמקרה של ירי שימושו הנכון טעון עוד בירור מעיקרא מבחינה לשונית — אין בזה כדי לצער. הרי המלה הנוצרת, או המעוצבת מחדש בפי כלל

הדוברים, עדיפה מן הנוצרת בפי הפרט; כי לשון אינה ״דרך היחיד״, אלא ״דרך־הרבים״; וגם מלים שנוצרו בטעות קונות להן, כידוע, בסופו של דבר זכות אזרח מלאה באוצר הלשון. אלא שאין בזה כדי לפטור את היוצרים או את הקובעים מונח חדש מן החובה להבהיר לציבור הדוברים את צורתו המדויקת והוראתו המוגדרת של המונח כדי למנוע השתבשות מעיקרא, שכן על־ידי השימוש הבלתי מדויק עלולים להיווצר סירוסים וסתירות לשוניות, כפי שנסביר מיד.

נעמוד כאן על שתי נקודות עיקריות, שננסח אותן בצורת שאלות. האחת, והיא שגרמה תמיהה אצל רבים: מדוע קבעה הוועדה את המונח טיל מונחה ולא השאירה את השם קליע, שהיה כבר נפוץ בשימוש?

והשנייה, האם טיל וטיל מונחה אחד הם, ואם לא, מהו אפוא טיל?

נענה על ראשון ראשון. המונח קליע היה כבר תפוס למושג אחר; הוא משמש כתרגום למה שנקרא באנגלית bullet, היינו אותו חלק בכדור־תחמושת, שאפשר לראות אותו כראש־הכדור, זאת אומרת החלק הנורה למרחוק, בניגוד לחלק הנופל במקום הירייה, היינו התרמיל, שבו ניתן חומר־הנפץ ההודף.

תחילה נהגו לקרוא ל־bullet קלע, אך ניתנה הדעת על כך, שקלע במקרא אינו מציין את הדבר הנזרק, אלא את המכשיר, שבו הוא נזרק. כמו שמסופר, למשל, בשמואל א' יז על דויד: ״ויבחר לו חמשה חלוקי־אבנים... וקלעו בידו״. לפיכך נתקבל ל־bullet השם קליע; ולכן לא היה אפשר להשתמש עכשיו בשם קליע ל־guided missile.

ולנקודה השנייה — האם טיל וטיל מונחה אחד הם?
 התשובה היא שלילית, אף אם הדברים נשמעים לכאורה
 כמתמיהים. ולכן ראוייה נקודה זו להדגשה, כפי שאמרנו.
 העובדה היא, שהשם טיל לבדו אינו תרגום של *guided missile*.
 המלה טיל, שהיא מגזרת ערבי לפי ההפעיל הטייל
 במשמעות זרק ועל משקל שיר, טייל, טיח ועוד — לא חודשה
 כלל על-ידי הוועדה האמורה. מלה זו כבר הייתה בשימוש מזמן
 כתרגום לשם האנגלי *projectile*. אפשר שעל מחדשי המונח טיל
 השפיע דמיונו אל ההברה האחרונה של המלה *projectile*; אך הוא
 נכון גם מבחינת העברית. כאמור, לפי השורש והמשקל וכן
 לפי המשמעות של *projectile*, שאפשר להגדירה, בעקבות המילון
 של חיל האוויר האמריקני משנת 1956 — שהוא החדש והמדויק
 ביותר בין המילונים הצבאיים שבידינו — עצם הנורה או הנזרק
 בכוח חיצוני והממשיך את תופתו בכוח האינרציה שלו עצמו.
projectile הוא אפוא כדור-תחמושת, פגז, פצצה וכיו"ב, אך
 אינו כולל את הנשק המונחה, שאינו נורה באמצעות כוח חיצוני,
 אלא מונע על-ידי מנגנון הנמצא בתוכו הוא, או מובל בגלי
 רדיו. באנגלית קיים, כמוזכר, גם השם *missile*, שהוא לפי הגדרת
 אותו מילון: "כל עצם הנזרק, הנורה או הנשגר כדי שיפגע
 במטרה", כלומר גם עצם הנזרק והנורה, שתחילת תנועתו באה
 מכוח חיצוני המופעל עליו וגם עצם בעל הנעה עצמית מתחילת
 תנועתו, הנשגר לפגוע במטרה. *missile* משמעותו אפוא
 מקיפה יותר וכוללת גם את הנשק המונחה. לפיכך קוראים
 באנגלית לנשק המונחה *guided missile*. בבואנו לקרוא בעברית
 ל- *guided missile* בשם טיל מונחה היה צורך להרחיב את

משמעותו של המונח טיל, אשר שימש, כאמור, כתרגום של projectile, שהוא כולל רק עצם הנורה או הנזרק בכוח חיצוני. לכן יהיה עתה טיל — missile, היינו גם עצם הנורה או הנזרק וגם עצם הנשגר ומונע בכוח עצמו בדרכו למטרה. טיל הוא אפוא שם-עצם כולל כלומר "מונח-אב" לכל סוג תחמושת ונשק הנזרקים, הנורים והנשגרים למטרה. אך כדי לציין את הנשק המונחה עלינו לומר טיל מונחה, ולא טיל בלבד. אולם בציבור או בעיתונים החלו להשתמש בשם טיל בלבד במקום קליט, כאילו היה זה תרגום ל-guided missile, וזהו אפוא שיבוש, שיש למנוע אותו מעיקרו. כך קראתי, למשל, באחד העיתונים³ "כי הבריטים הם עתה נברוטיים, מפני שהם חיים עם פצצת המימן" ו"גם פחד טילים נופל עליהם". והלא הכוונה כאן ודאי לטילים מונחים, שהרי טילים סתם היו מאז ומתמיד, ואף טילים בעלי חומר-נפץ אינם דבר חדש כלל, ואם-כן מן הדין שייאמר: "פחד טילים מונחים נופל עליהם".

בעיתון אחר⁴ נאמר בכותרת: מטרת הטילים — שדות הנפט בטקסס ובאקו ("במקרה של מלחמת עולם שלישית"). ודאי גם כאן המכוון הוא טילים מונחים, ולא טילים סתם. טיל וטיל מונחה אינם כלל "היינו-הך", ושני מונחים שונים לחלוטין הם; טיל הוא כאמור "מונח-אב" לכל סוג תחמושת ונשק הנזרק, נורה ונשגר ובכלל זה: פגז, פצצה, כדור-רובה, רקטה וכיו"ב. ואילו טיל מונחה מוגבל ל-guided missile.

3 "מעריב" מיום 17.1.58, עמ' 9.

4 "הארץ" מיום 10.4.58.

וכאמור, המונח טיל מונחה נקבע על-ידי ועדה מוסמכת לכך, ואם אי-שם נתקלים אנו עוד במונח קליע, אין זה אלא מסיבות טכניות וכדומה. יש רק לשים לב ולהשתמש במונח הנכון טיל מונחה, ולא לשבשו.

אולי ניתן לקצר, אם לוואי אחר מצטרף לטיל כגון: בין-יבשתי; בליסטי⁵. במקרה כזה אפשר לומר לשם הקיצור: טיל בין-יבשתי במקום טיל מונחה בין-יבשתי, או טיל בליסטי, שהוא טיל מונחה מסוג מיוחד. אך כרגיל אין לקצץ את המונח, ויש לומר: טיל מונחה.

---

5 באשר לטיל בליסטי אפשר אמנם לפקפק אם לוואי זה כותו יפה להבחנה מן הטיל הרגיל, כי הרי כל טיל הוא בליסטי בדרך כלל. והכוונה בטיל בליסטי הוא להבחינו מטיל מונחה לא-בליסטי, ולכן יש לומר: טיל מונחה בליסטי.